

Ivana Dobrivojević,
*Državna represija u doba diktature
kralja Aleksandra 1929–1935,*
Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2006, 370 str.

Последњих година видљива је тенденција домаће историографије да, стављајући у фокус свог научног интересовања поједине друштвене феномене, покуша да укаже не само на своје виђење истих већ да, кроз нову анализу, новопостављеним питањима и тражењем одговора, употпуни постојећа знања и понуди нов начин посматрања историјског развоја југословенског друштва у његовој целини.

Књига *Државна репресија у доба диктатуре краља Александра 1929–1935*, мр Иване Добривојевић, нуди свеобухватан поглед на репресију као друштвени феномен и његову вишезначну манифестацију у југословенској друштвено-политичкој стварности, у периоду када су политичке и националне поделе доведене до врхунца. Иако се акценат ставља на период диктатуре, ауторка помера хронолошку границу на годину после убиства краља Александра, што налази своју оправданост у настојањима ауторке да се добије целовита слика у посматрању облика и домета репресије у југословенском друштву а чија је основа постављена у периоду завођења шестојануарског режима. Књига садржи пет поглавља, уз увод и закључак, као и списак коришћених извора и литературе и белешку о ауторки.

Након уводног размишљања о природи режима краља Александра и његовог места у ширем европском оквиру у међуратном периоду (*О термину и европском контексту*), ауторка у уводном делу књиге *Теоријско разматрање репресије с обзиром на специфичне прилике у Краљевини Југославији* приступа појмовној анализи термина репресије, његовог научног али и правног дефинисања, узимајући при том у обзир и доминантно присутну негативну конотацију самог термина.

Репресивне мере и постојање апарата који их спроводи нису страни, како И. Добривојевић примећује, ни либералним демократским друштвима. Њихов значај огледа се највећим делом у намери заштите државног поретка, усвојених вредности друштва, заштити државног суверенитета. Начин и размере функционисања законодавства, судова, полиције, војске, као и постављене границе у слободама деловања, главни су показатељи либерализма или његовог одсуства у једном друштву, док се размере репресивне природе режима могу видети анализом рада ових институција. Степен ограничености слободе појединца, бруталност репресивног апарата, степен контроле централне власти над државним системом и друштвом у целини, указују на моменат када поступци државе престају да буду мера заштите државних интереса и друштвених вредности (препознатих консензусом грађана) и постају отворена репресија у свом, пре свега, негативном значењу.

Ауторка препознаје сву сложеност феномена репресије у доба диктатуре као појаве условљене не само сложеним југословенским унутрашњим приликама већ и ерозијом демократије и принципа либерализма у Европи између два рата. Указујући на основу карактера система насталог формирањем Краљевине СХС (*Диктатура краља Александра – европски оквир и балканска природа*), сусрет (и сукоб) различитих традиција, културних, политичких, економских, као и суштинске разлике у виђењима носилаца политичког живота Југославије о будућем развоју државе, ауторка указује на елементе који ће довести до завођења диктатуре краља Александра. Ипак, како се види из анализе И. Добривојевић, шест година диктатуре

није донело жељена решења, нити је ово време успело да отклони постојеће поделе и наметне прокламовано јединство земље и народа. Штавише, поделе су продубљене уз замах екстремних покрета чије је деловање ишло у правцу потпуне дезинтеграције државе. Смрт краља Александра а затим и исход избора 1935. означили су крај једне политике и земљу увели у период нових нестабилности и тражења излаза из кризе која је краљевину пратила од њеног оснивања. Како ауторка закључује, покушај да се увођењем диктатуре пронађе излаз из дубоке парламентарне и политичке кризе није успео „да надживи свог творца”.

Сагледавањем обима, интензитета и манифестација репресије кроз анализу рада (и последица истог) препознатих институција, служби и законског оквира државне репресије, као и њиховим дометима и ефектима, ауторка се бави у другом поглављу књиге *Законодавство, инструменти и институције репресије*.

Прокламована државна идеологија интегралног југословенства, тежња да се успостави пуно државно, политичко и национално јединство, као и инсистирање на прихватању и ширењу постављених циљева, неминовно су довели до појаве широко постављених и примењених мера репресивног карактера. У процесу уједначавања законодавства у циљу „повезивања државе”, посебна пажња је посвећена доношењу закона који се по свом карактеру могу оценити као репресивни (Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави, Закон о Државном суду за заштиту државе, Закон о штампи). Циљ је био регулисање друштвено-политичког живота и пуна контрола над свим облицима јавног деловања. Судови, жандармерија и казни завод су чинили инструменте репресивне политике државе. Међутим, чиновници режима који су, с једне стране, били ослонац државне политике и „отелотворење државне власти” у јавности, истовремено су и сами били изложени репресивним мерама. Од њих се очекивала лојалност и политичка исправност, како у обављању својих дужности тако и у свакодневном понашању и манифестовању личних уверења. Нова територијална организација државе, забрана рада политичких странака, стварање и фаворизовање организација југословенског предзнака, посебна пажња коју је режим посвећивао просвети, централизовање политичког живота, ишли су у правцу остварења постављених политичких и идеолошких циљева а појачани надзор и примена репресивних мера (интернације, хапшења, забране деловања) били су пратећи део тог настојања.

Анализом рада и функционисања ових институција државе, И. Добривојевић иде и корак даље, пружајући увид у сферу функционисања самог друштва, додирујући проблематику менталитета једне средине, праћењем реакције, одговора на постављене изазове, појединачно изложених репресији али и оних који су чинили репресивни апарат.

Посебан изазов режиму, упркос суспендовања парламентарног живота, представљале су организације и појединци јасно профилисане политичке оријентације и утицаја, што их је чинило главним предметом интересовања државног апарата (*Политички противници шетојануарског режима*). Распон примењених мера кретао се од надзора, праћења, преко интернација водећих политичких личности, лишавања слободе, па до изрицање смртних пресуда. Ипак, у неким случајевима се може говорити и о оправданости репресије и то пре свега као одговора државе на рад организација фашистичког и (или) терористичког предзнака (комитски, усташки, комунистички покрет) чији је јасан политички циљ био рушење поретка уз употребу насилних метода. Међутим, како ауторка примећује, у спровођењу ових мера често се претеривало, западало у тривијалности или се застајало на пола

пута, чиме се делом може објаснити и чињеница да се, упркос свему, политички рад и активности противника режима, у прикривеној форми, није зауставио (кроз издавање летака, одржавање састанака и веза са унутрашњошћу земље), док је читав период диктатуре праћен терористичким деловањем екстремних група.

С обзиром на утицај који је као главно медијско средство поседовала штампа, не чуди пажња коју је шестојануарски режим посветио њеној контроли (*Штампа и цензура*). Управо у сфери контроле писане речи (укључујући и књиге, али и филмове и радијске емисије), како ауторка наглашава, дошла је до изражаја намера државе да контролише и управља не само делатношћу поданика већ и њиховим мишљењем и емоцијама. Ограничавање слободе штампе није била непознаница ни у периоду пре 1929, али се од завођења диктатуре та слобода не спомиње ни декларативно. У циљу пуне контроле приступило се оснивању Централног пресбирора чији рад ауторка подробно анализира. Међутим размере цензуре често су довођене до апсурда па су цензурисани и текстови намењени деци у којима су ревносни службеници тражили антидржавне садржаје. Применом цензуре, настојањем да контролише садржаје, условљавањем излагања листова подобношћу написаног, казнама уз примену колективне одговорности, режим се заиста квалификовао као изразито недемократски.

У последњем поглављу (*Краљ и народ*) ауторка се бави, чини се најамбициознијом намером режима, али уједно и унапред осуђеном на неуспех, намером да „управља емоцијама људи”. Употребом прикривених облика репресије али и оних јасно уочљивих, државне власти су показивале тенденцију да створе слику јаке подршке краљу и успостављеном режиму међу обичним људима. Изражавање подршке краљу и држави (присуствовањем на јавним манифестацијама, истицањем југословенске заставе), као и „исправан” однос према симболима државе, били су једини прихватљиви облици понашања, а све супротно томе могло је бити санкционисано. Увреда на рачун краља и краљевског дома могла је донети казну вишегодишњег затвора, а како ауторка наводи, у том смислу нису била поштеђена ни малолетна деца. Ишло се тако далеко да су власти после смрти краља доносиле процене о степену жалости коју су појединци показивали.

Сагледавајући целину репресивног система у периоду диктатуре, ауторка закључује да се у околностима суочавања са унутрашњом друштвено-политичком кризом прибегло мерама које су често измицале реалним проценама и доводиле до претераних реакција, иако се у неким случајевима њихова оправданост не може порећи (обрачун са државним тероризмом). У спровођењу политике режима и настојањима да се остваре прокламовани циљеви, предузимане су мере које су утицале компромитујуће на сам режим, док се, с друге стране, често у читавом процесу стајало на пола пута, што је та настојања државе, у крајњем исходу, чинило неуспешним, што и доводи до закључка да „добро организован репресивни апарат није постојао”.

На крају, може се закључити да је Ивана Добривојевић, уз коришћење обимне архивске грађе, мемоаристике, као и релевантне литературе, успешно и научно утемељено приказала сву сложеност једног друштвеног феномена попут репресије, истовремено пружајући нов угао посматрања турбулентних година диктатуре у Југославији међуратног периода.

Весна ЂИКАНОВИЋ